

PIOTR ZEMSAŁ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0822-8937>

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

METAFORYKA CHOROBY JAKO SPOSÓB OBRAZOWANIA PROCESÓW SPOŁECZNYCH W DYSKURSIE ROSYJSKIEGO RADYKALNEGO PRAWOSŁAWIA

THE METAPHOR OF ILLNESS AS A WAY OF DEPICTING SOCIAL PROCESSES
IN THE DISCOURSE OF RUSSIAN RADICAL ORTHODOXY

Metaphors associated with the phenomenon of illness have been used in various discourses for centuries to depict social processes that, in the opinion of the sender, require urgent remedial action. It became particularly popular around the middle of the 19th century as a result of the dynamic development of interest in the biological and medical sciences, and later due to the strong influence of a materialist and sensualist view of the world. Interestingly, this type of metaphor is also intensively exploited by denominational discourse, in the case of this study the discourse of radical Russian Orthodoxy. Almost 800 texts were analyzed for the occurrence of metaphors related to the concept of illness; the identified realizations were divided into semantic categories corresponding to different aspects of the reality described in the discourse. It turns out that this type of metaphor finds a very wide application in the studied discourse, being an important means of shaping the audience's attitudes also in the case of religious discourse.

Keywords: organic metaphor, discourse on society, radical orthodoxy, Russia

Metafora choroby od starożytności wykorzystywana była do opisu stanów i procesów społecznych, które z perspektywy nadawcy wymagały opisu najpilniej, tj. procesów postrzeganych negatywnie, którym należało przeciwdziałać. Była to metafora oczywista, ponieważ stan chorobowy pod wieloma względami przypomina negatywnie postrzegane procesy społeczne, choćby poprzez fakt, że oba typy zjawisk oceniane są jako szkodliwe, posiadające potencję rozwoju i powodujące konieczność zapobiegania, a jeśli na to późno — naprawy, leczenia. Już w pracach starożytnych filozofów państwo stanowiące formę organizacji¹ społeczeństwa przedstawiane było jako organizm (np. Pla-

¹ Warto zwrócić uwagę na wspólny rdzeń słów organizacja i organizm jako dobitne potwierdzenie tej oczywistości.

ton²), a stąd już tylko krok do utożsamienia problemów go dotyczących z chorobami nękającymi żywe organizmy. Susan Sontag w eseju *Choroba jako metafora*³ wśród myślicieli posługujących się tą metaforą poza Platonem wymienia m.in. Machiavellego, Hobbesa, Burke'a, Adamsa, ale też nazistów i Lwa Trockiego⁴. Jako filozofa, który ugruntował organicyzm służący do interpretacji zjawisk społecznych, wymienia się Herberta Spencera⁵. Powszechność tej metafory w dyskursach o społeczeństwie stwierdzają Jelena Trubieckowa⁶ i Eduard Budajew⁷. Wydaje się, że należałoby zaliczyć ją do tej kategorii przenośni, które Michael Osbourn nazywa metaforami archetypowymi. Odwołują się one do najbardziej podstawowych doświadczeń człowieka, a przez to są perswazyjnie skuteczne⁸. Jako taka metafora choroby nie jest obca również rosyjskiej lingwokulturze. Olga Jermakowa przypuszcza, że jej wzmożoną obecność w piśmiennictwie rosyjskojęzycznym można wiązać z popularnością wśród dziewiętnastowiecznych pisarzy i publicystów prac Thomasa Hobbesa i Francisa Bacona⁹, jednak spotykamy ją już w tekstach staroruskich¹⁰. Nic dziwnego, jeśli wspomnieć, że teksty te nader często odwoływały się do Biblii, a metafora choroby, czy szerzej — organizmu nie jest tam czymś niebywałym. W liście św. Pawła do Koryntian czytamy:

² W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, T. 1, *Filozofia starożytna i średniowieczna*, PWN, Warszawa 2004, s. 111.

³ S. Sontag, *Choroba jako metafora. AIDS i jego metafory*, przekł. J. Anders, PIW, Kraków 2016.

⁴ Na aktualność tej metafory w obu dyskursach totalitarnych — komunistycznym i nazistowskim — zwracają uwagę m.in. Daniel Weiss (Д. Вайс, *Паразиты, падаль, мусор. Образ врага в советской пропаганде*, „Политическая лингвистика” 2008, no. 1 (24), s. 6) i Nadieżda W. Smirnowa (Н. В. Смирнова, *Язык СМИ и политика: к истории вопроса*, w: Г. Я. Солганик (red.), *Язык СМИ и политика*, Издательство Московского университета, Москва 2012, s. 52).

⁵ Е. Г. Трубецкова, *Болезнь как социальная и политическая метафора в литературе и публицистике XX века*, „Известия Саратовского университета. Новая серия. Журналистика” 2018, no. 1 (18), s. 65.

⁶ Tamże.

⁷ Э. В. Будаев, *Метафоры болезни в российской прессе*, „XLinguae Journal” 2017, no. 2 (10), s. 30–31.

⁸ М. Осборн, *Архетипичные метафоры в риторике: сфера образов «свет-тьма»*, „Политическая лингвистика” 2008, no. 26, s. 184.

⁹ О. Р. Ермакова, *Семантические процессы в лексике*, w: Е. А. Земская (red.), *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*, Языки русской культуры, Москва 2000, s. 51.

¹⁰ О. Н. Кондратьева, *Биоморфная метафора как способ концептуализации души человека*, „Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Филология” 2011, no. 2 (6), s. 296.

METAFORYKA CHOROBY...

Podobnie jak jedno jest ciało, choć składa się z wielu członków, a wszystkie członki ciała, mimo iż są liczne, stanowią jedno ciało, tak też jest i z Chrystusem. Wszyscyśmy bowiem w jednym Duchu zostali ochrzczeni, [aby stanowić] jedno Ciało: czy to Żydzi, czy Grecy, czy to niewolnicy, czy wolni. Wszyscyśmy też zostali napejzeni jednym Duchem. Ciało bowiem to nie jeden członek, lecz liczne [członki]. [...] Tak więc, gdy cierpi jeden członek, współcierpią wszystkie inne członki¹¹.

Objawy chorób, jak twierdzi Tatiana Szapowałowa, ulegają w Biblii silnej metaforyzacji, stając się oznakami społecznej kondycji swoich nosicieli¹². Metaforykę choroby wykorzystywaną jako narzędzie w polemice z poganami znajdujemy również m.in. w najważniejszym dziele św. Augustyna *O państwie Bożym*¹³.

Zgodnie z twierdzeniem Jermakowej, metafora choroby rzeczywiście dość intensywnie wyzyskiwana była przez pisarzy i publicystów XIX wieku. Prawdopodobnie wiązało się to ze wzmożonym zainteresowaniem tą tematyką spowodowanym lawinowym rozwojem mikrobiologii i medycyny, a zwłaszcza etiologii. W pracy klasyka rosyjskiej historiografii Wasilija Kluczewskiego znajdujemy następujący fragment: „A u nas od czasów pierwszego Łedymitra samozwaństwo stało się chroniczną chorobą państwa”¹⁴. U Lwa Szestowa¹⁵ z kolei czytamy:

Jak widać, Lermontow w przedmowie niemal zgadza się z Bielińskim. Pieczorin to choroba, i to straszliwa choroba społeczeństwa. Tylko jego interpretacja pozbawiona jest gorączkowości i pasji, dziwne jest za to, że choroba społeczeństwa interesuje go w sposób szczególny, a leczenie go nie obchodzi lub prawie nie obchodzi...

Nie brakuje badaczy twierdzących, że nasilenie obecności metafory choroby w dyskursie jest charakterystyczne dla sytuacji kryzysowych, konfliktowych¹⁶. Metafora choroby odwołuje się do jednoznacznej

¹¹ Biblia Tysiąclecia, Pallottinum, Poznań 2003, 1 Kor 12–14, 26.

¹² Т. А. Шаповалова, *Телесная метафора как средство моделирования миро-человеческих отношений в Библии*, „Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение” 2018, no. 31, s. 138.

¹³ D. Lipiński, *Pole semantyczne choroby w De civitate Dei augustyna z Hippony*, „Linguistica Copernicana” 2011, no. 2 (6), s. 313–337.

¹⁴ В. О. Ключевский, *Курс русской истории*, Альфа-книга, Москва 2011, s. 136. Tu i dalej tłum. z rosyjskiego — P.Z.

¹⁵ Л. И. Шестов, *Сочинения в двух томах*, t. 1, Водолей, Томск 1996, s. 324 [wyróżnienie za oryginałem].

¹⁶ И. Н. Тупицына, Е. Ю. Скороходова, *Природа метафоры и ее использование в современной российской прессе*, „Вестник Челябинского государственного

sytuacji — choroba to coś złego, zaburzenie normy, stan dewiacyjny o określonej dynamice (zachorowanie) lub statyczny (choroba przewlekła), ale zawsze wymagający działań naprawczych. Opis sytuacji społecznej, być może nieco abstrakcyjnej, za pomocą pojęć wywodzących się z semantycznego obszaru choroby zbliża więc tę sferę do najbardziej potocznego i bliskiego człowiekowi doświadczenia. Jak pisze Marija Sidielnikowa:

Metafory związane z pojęciem choroby mają potężny potencjał wywoływania refleksji poprzez zanurzenie odbiorcy w jego własne doświadczenie chorób i stanów patologicznych. Aktualizacja tego potencjału pozwala nie tylko na dyskursywną rekonstrukcję problemu, ale również na jednoczesne wskazywanie jego rozwiązania¹⁷.

Taka metafora spełnia istotną rolę w dyskursach perswazyjnych, ponieważ dotyka najgłębszego i uniwersalnego lęku człowieka — strachu przed chorobą i śmiercią. Anatolij Czudinow w następujący sposób charakteryzuje funkcje metafory choroby w politycznym dyskursie schyłku XX wieku:

Obrazy, które odpowiadają analizowanej metaforze konceptualnej łączą konceptualne wektory agresywności i trwogi, znajdują w nich odzwierciedlenie beznadzieja, złe przecucia, a jednocześnie bolesna trwoga związana z sytuacją rodzinnego kraju, poczucie bezsilności. Kolejnym silnym wektorem konceptualnym jest tu odstępstwo od naturalnego porządku rzeczy, pojęcie nieprawidłowości i niedopuszczalności istniejącej sytuacji¹⁸.

Pewien potencjał perswazyjny może mieć również fakt, że część leksemów z omawianego zasobu należy do stylu naukowego, brzmi „uczenie” (гебефренический синдром, патология, шизофрения, метастаз, прекоматозное состояние, фантомные боли, мутация, инфицированный, шизофренизация, пандемия, эпидемия), co może w pewnym stopniu wpływać na odbiór, zwłaszcza w przypadku osób o niewielkim zasobie wiedzy, ponieważ formuły terminologicz-

университета. *Филология Искусствоведение* 2009, no. 33, s. 112; Е. И. Шейгал, *Семиотика политического дискурса*, Гнозис, Москва 2004, s. 77.

¹⁷ М. Н. Сидельникова, *Морбиальная метафора как средство развенчивания либеральной идеологии в современном политическом дискурсе российских СМИ*, „Филологические науки. Вопросы теории и практики” 2016, no. 6 (60), s. 154.

¹⁸ А. П. Чудинow, *Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры*, Уральский государственный педагогический университет, Екатеринбург 2001, s. 68.

ne lub stylizowane na terminy specjalistyczne mogą stwarzać wrażenie specyficznej „fachowości” dyskursu.

Wobec powszechności metafory choroby w dyskursach o społeczeństwie oraz wobec tego, że wykazuje ona silne zakorzenienie w tekstach chrześcijańskich (choćby poprzez stały motyw utożsamienia grzechu i choroby¹⁹), nie dziwi jej stała obecność w dyskursie radykalnego ruchu prawosławnego, który w ostatnich latach coraz częściej uwidacznia się w rosyjskiej przestrzeni publicznej. Co prawda, ruch ten nie jest liczebnie znaczący, ale charakteryzuje się dużą dynamiką działania, jest w stanie spowodować dyskusję na jakiś temat na skalę ogólnorosyjską (przykładem może być choćby kilkutygodniowa dyskusja na temat filmu *Matylda* Aleksego Uczitiela w 2017 roku), jego przedstawiciele i sympatycy zasiadają w Dumie Państwowej (Witalij Miłonow jest członkiem partii rządzącej). Jednym z publikatorów omawianego ruchu jest agregator informacji Москва — Третий Рим (<https://3rm.info/>). Jest on źródłem materiału będącego podstawą niniejszego opracowania. Poszczególne materiały portalu przegląda od kilku do kilkadziesiątu tysięcy czytelników. Zasięg rekordowych pod tym względem publikacji sięga niemal miliona odbiorców. Materiał badawczy to 787 tekstów publikowanych na portalu w latach 2016–2018²⁰, należą do nich również republiki z lat wcześniejszych i materiały skopiowane z innych źródeł umieszczone na portalu. Podczas jego gromadzenia nie uwzględniałem tekstów nieistotnych z punktu widzenia opisu aktualnej sytuacji społecznej (np. poświęconych sposobom prowadzenia miodobrania czy suszenia grzybów, ziół itp.) oraz poświęconych wierze *sensu stricto* (np. tekstów hagiograficznych, modlitw itp.).

W badanym materiale zwraca uwagę już to, że dyskurs, którego dominantą w założeniu mają być wartości duchowe tak intensywnie wykorzystuje odwołania do cielesnej sfery człowieka. Celem niniejszego tekstu jest wykazanie szerokiego zakresu zjawisk społecznych, wieloaspektowości opisu sytuacji i procesów zachodzących w spo-

¹⁹ Patrz: O. H. Кондратьева, *Метафорическая репрезентация религиозных концептов в литературе Древней Руси*, „Вопросы когнитивной лингвистики” 2011, no. 4 (29), s. 44–45.

²⁰ Niektóre z opublikowanych wówczas tekstów zostały usunięte z portalu, by powrócić nań po jakimś czasie. Inne nie zostały przywrócone, ale są dostępne na innych stronach związanych z ruchem prawosławnym. Dlatego w spisie źródeł postaram się podawać najaktualniejsze adresy, pod którymi wciąż można je znaleźć. Warto podkreślić, że szczególnej aktualności, nowego wyrazu nabierają formuły dotyczące zjawisk epidemicznych w tekstach republikiowanych po wybuchu pandemii SARS-CoV2.

leczeństwie, który jest konstruowany za pomocą metaforyki związanej z pojęciem choroby. Jej manifestacje zostaną podzielone na kategorie semantyczne odpowiadające określonym aspektom metaforyzowanej rzeczywistości. Popularność tej metaforyki związana jest przede wszystkim z jej silnym nacechowaniem perswazyjnym.

Zasób leksemów lub związków wyrazowych realizujących metaforę związaną z pojęciem choroby w badanych tekstach jest zaprawdę imponujący (77 jednostek). Można je podzielić na kilka kategorii:

1) określenia stanów chorobowych, urazów i konkretne nazwy chorób (odpowiadające obserwowalnemu, negatywnie ocenianemu stanowi rzeczywistości społecznej): *безумие, болезнь, гебефренический синдром, недуг, патология, помешательство, рана, слабоумие, слепота, сумасшествие, чума, шизофрения*;

2) określenia objawów chorób (metaforyzujące przejawy negatywnie waloryzowanych zjawisk społecznych): *агония, безпамятство, бред, гной, гнойник, гнойный нарыв, истерика, истерия, кома, конвульсии, короста, корчиться, лихорадка, метастаз, мучиться, опухоль, паралич, помрачнение сознания, прекоматозное состояние, психоз, симптом, синдром, судороги, трясись, фантомные боли, эпилептический припадок, язва*;

3) określenia czynników powodujących chorobę (metaforyzujące czynniki, które w odbiorze nadawcy negatywnie wpływają na socjum): *болезнетворный, вирус, возбудитель болезни, зародыш болезни, калечить, микроб, мутация, отрава, паразит*;

4) określenia dotyczące osoby dotkniętej chorobą (metaforyzujące społeczeństwo lub jego elementy poddane negatywnemu oddziaływaniu czynników określonych w punkcie 3.): *безумный, больной, зависимый, инфицированный, недуговать, нездоровый, шокирован, ослепленный, помешаться, слепой, обезумевший*;

5) określenia oznaczające procesy związane z zachorowaniem lub rozprzestrzenianiem się choroby (metaforyzujące dynamikę procesów społecznych): *зараза, заразить(ся), заразный, эпидемия, пандемия, поветрие, шизофренизация*;

6) określenia należące do różnych części mowy i pełniące różne funkcje zdaniowe leksemu związane słowotwórczo z którąś z wyżej wymienionych kategorii: *болезненный, бредни, бредовый, истерить, истерический, истерично, лихорадочный, лихорадочно, шокирующий, шизофренический*.

Ten podział pokazuje wieloaspektowość opisu sytuacji społecznej, którego można dokonać, posługując się metaforą choroby.

Odwołując się do tej sfery, można opisać wiele elementów rzeczywistości społecznej (upadek — z perspektywy nadawcy — obyczajów, konsumpcjonizm, bezideowość i religijny indyferentyzm itd.), negatywnie charakteryzować osoby i społeczności (np. больной), ich stan (np. корчиться, недуговать), sposób działania (np. лихорадочно, истерически) itd., np.:

- (1) Одной из таких нравственных болезней, подточивших здоровый нравственный организм православного русского народа и сыгравших свою пагубную роль в деле крушения России, была все усиливавшаяся в последнее время у нас страсть к развлечениям — развлечениям неумеренным, нездоровым [I];
- (2) В совокупности приведённые данные свидетельствуют о болезненном состоянии российского общества [...] [II];
- (3) Но подобное определение таит в себе зародыш болезни, поразившей сейчас всю планету - эпидемии пофигизма [III];
- (4) На Украине культивируются вирусы антирусской «России» и антихристовая «христианства». Эти болезнетворные сущности — уже в качестве эпидемии — могут перекинуться из Малороссии на север [IV].

Poza oczywistą rolą metafory choroby, tj. sygnalizacją szkodliwego odstępstwa od normy, zagrożenia zwraca uwagę jeden sens obecny w niektórych wymienionych jednostkach, a mianowicie znaczenie związane z koncepcją rozprzestrzeniania się, ekspansji negatywnego zjawiska w jakiejś społeczności. Metafora choroby może, ale nie musi przy tym pociągać za sobą metaforyzację społeczeństwa/państwa jako pojedynczego organizmu. Pojęcie społeczeństwa nie jest metaforyzowane w przypadku sformułowań, które zawierają w sobie pojęcie populacji, o ile przyjąć, że populację interpretować będziemy jako określone socjum. Przenośny jest jedynie aspekt związany z negatywnie ocenianym zjawiskiem utożsamianym z chorobą, zaś samo środowisko, w którym się ono rozprzestrzenia nie ulega metaforyzacji. Do tego typu jednostek należą wyrazy эпидемия, пандемия, поветрие, зараза, заразный, czasowniki заразить(ся), инфицировать i utworzone od nich imiesłowy oraz leksemy микроб, вирус, чума (jako archetyp choroby zaraźliwej). Jak pisze Sontag, „Choroby epidemiczne stanowiły częstą przenośnię zamętu społecznego”²¹. Negatywne zjawiska społeczne i kulturowe dość często są w badanym dyskursie ujmowane w kategorii „zarazy”, np.:

- (5) Эпидемия духовной болезни распространилась на всю страну [V];

²¹ S. Sontag, *Choroba jako metafora...*, s. 7.

- (6) Впрочем, эта болезнь практически охватила все человечество и уже имеет характер всемирной эпидемии [VI];
- (7) Что с нами происходит, скажите?! Это можно назвать эпидемией, поветрием, массовым сумасшествием — как хотите [VII];
- (8) Болезнь прогрессирует... Пандемия интернет-игр охватывает все больше людей [VIII];
- (9) Одним из факторов, стимулирующих распространение на нашей земле содомской заразы, несомненно, является принятие за норму содомской моды: мужской одежды на женщине [IX];
- (10) Но для стыдной и крайне заразной французской болезни воинствующего антиклерикализма характерен в том числе и симптом частичной потери памяти [X];
- (11) Вирус безнравственности, возвращенный на почве бездуховности советского периода, сделал свое пагубное дело [XI];
- (12) [...] они возвращаются в Православие, однако уже заразившись в этих восточных культурах целой кучей разных [духовных] микробов [XII];
- (13) Это дети из СМР-инфицированных семей. То есть пораженных Синдромом²² Мажорного Ротозофия [XIII];
- (14) Но, не могу найти ответ на вопрос, как может такое быть, что во время страшной смертоносной чумы — абортгов [...] православная молодёжь [...] сотнями собирается вместе, чтобы... потанцевать? [XIV].

Druga kategoria realizacji metafory choroby z elementem znaczeniowym „rozprzestrzeniać się” to przenośne użycia pojęć związanych z chorobą nowotworową (w badanych tekstach — опухоль i метастаз). Komórki rakowe rozprzestrzeniają się wewnątrz organizmu, zajmując kolejne jego części. Ta ich właściwość staje się podstawą metaforyzacji. Z drugiej strony, jak twierdzi Sontag, „dlatego, że powoduje silny strach, rak postrzegany jest jako ‘moralnie’, jeśli nie dosłownie, zakaźny”²³. Tu jednak metafora na poziomie struktury głębokiej dotyka również samego wyobrażenia o społeczności, która staje się w tym ujęciu jednym organizmem zaatakowanym przez chorobę, np.:

- (15) Возьмем коррупцию. Чем активнее с ней борются, тем стремительнее она разрастается. Как в онкологии: тронь опухоль ножом — пошли метастазы. Смогла ли власть в России ограничить игорные дома? [XV];
- (16) Как раковая опухоль²⁴ распространился этот грех по народному телу, метастазами детоубийств порабжая все здоровые члены, все клетки [XVI].

²² We wszystkich cytatach zachowano oryginalną formę gramatyczną i zapis.

²³ S. Sontag, *Choroba jako metafora...*, s. 7.

²⁴ Wprawdzie jest to porównanie, ale ono również jest sposobem ujmowania zjawisk społecznych w kategoriach choroby.

Inną rzeczą, która zwraca uwagę w spisie realizacji metafory choroby odnalezionych w badanym materiale jest stosunkowo duża (24 na 76) liczba jednostek odwołujących się do określonego typu chorób — do chorób psychicznych i ich objawów. Są to jednostki: безпамятство, безумие, безумный, бред, бредни, бредовый, гебефренический синдром, истерить, истерика, истерический, истерично, истерия, обезумевший, помешательство, помешаться, помрачение сознания, психоз, слабоумие, сумасшествие, шокирован, шокирующий, шизофренизация, шизофрения, шизофренический. Tę obfitość w tekstach dyskursu silnie motywowanego religijnie może w pewnym stopniu wyjaśniać obserwacja Anatolija Baranowa, który zauważa, że

Jeśli mówić o sferze pojęciowej, to wątpliwe, by ten koncept był wspólny dla wszystkich nosicieli języka. O ile dla świadomości zeświecczonej szaleństwo jako choroba jest zaburzeniem myślenia i/lub zachowania, to w tradycji religijnej szaleństwo związane jest z opętaniem przez biesy²⁵.

Na to powiązanie choroby psychicznej ze światem nadprzyrodzonego zła wskazuje szereg przykładów odnalezionych w badanym materiale, np.:

- (17) После того, как были убиты Царственные Мученики, русский народ посетило безумие. Люди в безумном одержании совершают немислимые грехи [XVII];
- (18) И если мы не будем говорить об этих простых вещах, если мы не будем их широко обсуждать, то очень скоро безумие и бред, тьма и хаос станут естественным фоном нашей повседневной жизни [XVIII];
- (19) Грех гонит человека из беспокойства в беснование, из беснования в сумасшествие [XIX];
- (20) Все прочие грехи и муки цивилизационного сумасшествия производны от праздности, духовной лени [XV];
- (21) Этого и хочет диавол, чтобы не было Бога в человеческом сердце, чтобы этот мир был не Божиим храмом, а сумасшедшим домом диавола [XX].

Metafora choroby psychicznej, poza sugestywnym podkreśleniem zagrożenia (w tym również, a może przede wszystkim zagrożenia duchowego) bywa użyteczna jako sposób lekceważenia opisywanych zjawisk, traktowania ich jako nieracjonalnych, sygnalizowania ich nieadekwatności do sytuacji. W tej funkcji wykorzystywane jest pojęcie hysterii we wszystkich morfologicznych postaciach, np.:

²⁵ А. Н. Баранов, *Идиоматика сумасшествия: метафоры и профилируемые смыслы*, „Известия РАН. Серия литературы и языка” 2014, no. 73 (1), s. 23.

- (22) Увы, великому замыслу не суждено было сбыться. Но даже эта попытка вызвала настоящую истерику у морских держав [XXI];
- (23) В последние несколько лет мы стали свидетелями мировой истерии по поводу возможных эпидемий-пандемий новых опасных заболеваний: «птичьего», «свиного» гриппов и др. [XXII];
- (24) До каких пор подобные «учителя» будут издеваться над нашими святынями, под истерические вопли о «толерантности» и «свободе творчества» [XXIII];
- (25) Прямо в унисон с ЛГБТ-политиками, истерично вопящими о „голосе ненависти” в словах святейшего патриарха Илии... [XXIV];
- (26) Но обратите внимание на то, как и стерили чиновники Путина, когда на акции Навального приходила молодежь и даже школьники [XXV].

Podobną funkcję pragmatyczną wypełniają metaforyczne formuły бред, бредни, бредовый odwołujące się do objawów m.in. chorób psychicznych, np.:

- (27) И если мы не будем говорить об этих простых вещах, если мы не будем их широко обсуждать, то очень скоро безумие и бред, тьма и хаос станут естественным фоном нашей повседневной жизни [XVIII];
- (28) Не напоминает ли вам это бредни феминисток? [XXVI];
- (29) Кто заставляет нас этот бредовый тезис принимать за истину в последней инстанции? [XVIII].

W trakcie kwerendy odnotowałem dwa dość interesujące przypadki łączenia analizowanych sensów, tj. semantyki ekspansji i motywu choroby psychicznej, które wydają się kumulować potencjał perswazyjny. Mowa o sformułowaniu obecnym w następującym przykładzie:

- (30) Вместе с ними в мир проникает вирус цифрового слабоумия [XXVII]

oraz neologizmie шизофренизация, który oznacza proces, w wyniku którego pewien kolektywny organizm ulega chorobie:

- (31) Но теперь смотреть, как одна часть родного народа, заражённая чудовищной беспросветной ложью исторического и духовного чужебесия фашистского толка и повреждённая ложной националистической шизофренизацией, убивает — другую, незаражённую, часть того же родного народа, вызывая естественное сопротивление, — ужасно [XXVIII].

Przeniesienie pojęcia choroby psychicznej do kategorii „zarazy” jest próbą połączenia retorycznych atutów obu tych motywów, sygnalizuje bowiem nie tylko najwyższy stopień indywidualnego niebezpieczeństwa (szaleństwo równoznaczne lub niemal równoznaczne z opę-

taniem), ale też groźbę rozprzestrzeniania się go. Funkcjonowanie tego typu amalgamatów świadczy o dość dużej łączliwości metafor opartych na pojęciu choroby.

Ze sferą rozumu, a zatem i chorób go dotyczących silnie związana jest sfera zmysłów i dolegliwości, które ich dotyczą. W badanych tekstach znalazło się kilka kolokacji wiążących sferę umysłu ze zmysłem wzroku — ślepotą. W niektórych wypadkach konstrukcje wykorzystujące pojęcie ślepoty można uznać po prostu za funkcjonalnie synonimiczne wobec nazw chorób psychicznych, np.:

- (32) Господь попустит, что они с ослепленными умами будут уничтожать друг друга [XXIX];
- (33) За всем этим стоял отец лжи — падший Денница, умело направлявший ослепленный, безумный народ к пропасти вечной гибели [XXX];
- (34) Обманчивая красота, привнесенная извне, завораживает, ослепляет здравый ум настолько, что подростки в буквальном смысле становятся на горло своим родителям, лишь бы соответствовать духу времени [XXXI].

Часто pojęcie ślepoty jest metaforyzacją stanu dezorientacji, niewiedzy czy braku umiejętności zorientowania się w sytuacji, np.:

- (35) Историческое и национальное безпамятство, массовое невежество и политическая слепота чреваты сокрушающей смутой [XXVIII];
- (36) Нельзя же быть столь безнадежно слепыми и уверять себя и других, что всё это нормально, естественно и что ничего особенного сейчас не происходит, что так мол всегда было, есть и должно быть [XXXII].

Metafora ta w badanym materiale najczęściej jednak dotyczy sfery duchowej, oznaczając obojętność na sprawy duchowe bądź trwanie w błędzie (z punktu widzenia nadawcy), np.:

- (37) „Слуги сатаны” или, что одно и тоже слуги грядущего антихриста пользуются духовной слепотой большинства современных людей и упрямо и настойчиво делают свое дело с поистине сатанинской энергией [XXXIII];
- (38) Ещё не став личностями, маленькие девочки начинают оценивать себя, исходя исключительно из внешних параметров, а это чревато развитием духовной и даже душевной слепоты [XXXIV].

Zdarza się, że ten sens (obojętność na sprawy duchowe) jest dla zwiększenia efektu perswazyjnego dublowany poprzez dodanie metafory dotyczącej drugiego zmysłu — słuchu, np.:

- (39) Когда эгоистические, материальные, потребительские, плотские интересы ставятся во главу угла во всех сферах жизни, на всех её уровнях, душа слепнет и глохнет, атрофируется, «зарастает» телом [XXXII];

(40) Душа, пораженная развратом, становится слепой и глухой к духовным импульсам [XXXV].

Metafora choroby, jak pokazuje przeanalizowany materiał, jest w religijnie motywowanym dyskursie rosyjskich prawosławnych radykałów niezwykle popularna. Pozwala ona na maksymalne przybliżenie odbiorcy pojęć, czy nawet emocji (obawa przed chorobą), które w tym dyskursie wiążą się z obserwowalną rzeczywistością społeczną, a nawet duchową. Ujmowanie elementów rzeczywistości społecznej w kategoriach choroby samo w sobie ma silny potencjał perswazyjny, ponieważ odwołuje się do doświadczeń i odczuć, które są oczywiste dla wszystkich lub niemal wszystkich czytelników, dotyczą ich najbardziej zinternalizowanych, wręcz instynktownych obaw. Ponadto wydaje się, że bardzo użyteczny w celu skutecznego oddziaływania na odbiorcę może być sens zawarty lub wyrażany przez dość często spotykany typ realizacji metafory choroby. Chodzi o sem „zaraźliwości” obecny bezpośrednio w dziewięciu jednostkach, a jako silna konotacja wyrażany przez trzy (опухоль, метастаз, чума). Ten sens wydaje się najbardziej odpowiadać zadaniu perswazyjnego opisu rzeczywistości społecznej, ponieważ samo pojęcie „zaraźliwości” zakłada istnienie pewnego środowiska, w którym dana choroba (negatywnie postrzegane zjawisko społeczne) się rozprzestrzenia. Przeprowadzona analiza wykazuje również niebanalne znaczenie realizacji metafory choroby odwołujących się do sfery psychicznej jako powiązanej z istotnym dla nadawców pojęciem duszy, a przez to z metafizycznym złem, w którym upatrują oni główne zagrożenie dla społeczeństwa i jednostki.

REFERENCES

- Baranov, Anatolij. “Idiomatika sumasshestviya: metafory i profiliruyemye smysly.” *Izvestiya RAN. Seriyaliteratury i yazyka*, 2014, no. 73 (1): 22–31 [Баранов, Анатолий. “Идиоматика сумасшествия: метафоры и профилируемые смыслы.” *Известия РАН. Серия литературы и языка*, 2014, no. 73 (1): 22–31].
- Biblia Tysiąclecia. Poznań: Pallottinum 2003.
- Budayev, Eduard. “Metafory bolesti v rossiyskoy presse.” *XLinguae Journal*, 2017, no. 2 (10): 30–37 [Будаев, Эдуард. “Метафоры болезни в российской прессе.” *XLinguae Journal*, 2017, no. 2 (10): 30–37].
- Chudinov, Anatolij. *Rossiyav metaforicheskom zerkale: kognitivnoye issledovaniye politicheskoy metafory*. Yekaterinburg: Ural’skiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet, 2001 [Чудинов, Анатолий. *Россия в метафорическом*

- зеркале: когнитивное исследование политической метафоры. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 2001]. Kluchevskiy, Vasilii. *Kurs russkoy istorii*. Moskva: Al'fa-kniga, 2011 [Ключевский, Василий. *Курс русской истории*. Москва: Альфа-книга, 2011].
- Kondrat'yeva, Ol'ga. "Biomorfная metafora kak sposob kontseptualizatsii dushi cheloveka." *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N.I. Lobachevskogo. Filologiya*, 2011, no. 2 (6): 294–298 [Кондратьева, Ольга. "Биоморфная метафора как способ концептуализации души человека." *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Филология*, 2011, no. 2 (6): 294–298].
- Kondrat'yeva, Ol'ga. "Metaforicheskaya reprezentatsiya religioznykh kontseptov v literature Drevney Rusi." *Voprosy kognitivnoy lingvistiki*, 2011, no. 4 (29): 36–47. [Кондратьева, Ольга. "Метафорическая репрезентация религиозных концептов в литературе Древней Руси." *Вопросы когнитивной лингвистики*, 2011, no. 4 (29): 36–47].
- Lipiński, Dawid. "Pole semantyczne choroby w 'De civitate Dei' Augustyna z Hippo-ny." *Linguistica Copernicana*, 2011, no. 2 (6): 313–337.
- Osborn, Maykl. "Arkhetipichnyye metafory v ritorike: sfera obrazov 'svet-t'ma'." *Politicheskaya lingvistika*, 2008, no. 26: 182–191 [Осборн, Майкл. "Архетипичные метафоры в риторике: сфера образов 'свет-тьма'." *Политическая лингвистика*, 2008, no. 26: 182–191].
- Sharovalova, Tat'yana. "Telesnaya metafora kak sredstvo modelirovaniya miro-chelovecheskikh otnosheniy v Biblii." *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Kul'turologiya i iskusstvovedeniye*, 2018, no. 31: 128–142 [Шаповалова, Татьяна. "Телесная метафора как средство моделирования миро-человеческих отношений в Библии." *Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение*, 2018, no. 31: 128–142].
- Shestov, Lev. *Sochineniya v dvukh tomakh*. T. 1. Tomsk: Vodoley, 1996 [Шестов, Лев. *Сочинения в двух томах*. Т. 1. Томск: Водолей, 1996].
- Sheygal, Yelena. *Semiotika politicheskogo diskursa*. Moskva: Gnozis, 2004 [Шейгал, Елена. *Семиотика политического дискурса*. Москва: Гнозис, 2004].
- Sidel'nikova, Mariya. "Morbial'naya metafora kak sredstvo razvenchivaniya liberal'noy ideologii v sovremennom politicheskom diskurse rossiyskikh SMI." *Filologicheskiye nauki. Voprosy teorii i praktiki*, 2016, no. 6 (60): 152–155 [Сидельникова, Мария. "Морбиальная метафора как средство развенчивания либеральной идеологии в современном политическом дискурсе российских СМИ." *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 2016, no. 6 (60): 152–155].
- Smirnova, Natal'ya. "Yazyk SMI i politika: k istorii voprosa." *Yazyk SMI i politika*. Solganik, Grigoriy (ed.). Moskva: Idatel'stvo moskovskogo universiteta, 2012: 27–69 [Смирнова, Наталья. "Язык СМИ и политика: к истории вопроса." *Язык СМИ и политика*. Солганик, Григорий (ed.). Москва: Идательство Московского университета, 2012: 27–69].
- Sontag, Susan. *Choroba jako metafora. AIDS i jego metafory*. Transl. Anders, Jarosław. Kraków: PIW, 2016.
- Tatarkiewicz, Władysław. *Historia filozofii*. T. 1: *Filozofia starożytna i średniowieczna*. Warszawa: PWN, 2004.
- Trubetskova, Yelena. "Bolezn'kak sotsial'naya i politicheskaya metafora v literature i publitsistike XX veka." *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Novaya*

- seriya. Zhurnalistika*, 2018, no. 1 (18): 65–68 [Трубецкова, Елена. “Болезнь как социальная и политическая метафора в литературе и публицистике XX века.” *Известия Саратовского университета. Новая серия. Журналистика*, 2018, no. 1 (18): 65–68].
- Tupitsyna, Irina, Skorokhodova, Yelena. “Priroda metafory i yeye ispol'zovaniye v sovremennoy rossiyskoy presse.” *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya Iskusstvovedeniye*, 2009, no. 33: 108–114 [Тупицына, Ирина, Скороходова, Елена. “Природа метафоры и ее использование в современной российской прессе.” *Вестник Челябинского государственного университета. Филология Искусствоведение*, 2009, no. 33: 108–114].
- Vays, Daniel'. “Parazity, padal', musor. Obraz vraga v sovet-skoy propagande.” *Politicheskaya lingvistika*, 2008, no. 1 (24): 6–22 [Вайс, Даниэль. “Паразиты, падаль, мусор. Образ врага в советской пропаганде.” *Политическая лингвистика*, 2008, no. 1 (24): 6–22].
- Yermakova, Ol'ga. “Semanticheskiye protsessy v leksike.” *Russkiy yazyk kontsa XX stoletiya (1985–1995)*. Zemskaya, Yelena (ed.). Moskva: Yazyki russkoy kul'tury, 2000: 32–66 [Ермакова, Ольга. “Семантические процессы в лексике.” *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*. Земская, Елена (ed.). Москва: Языки русской культуры, 2000: 32–66].

ŹRÓDŁA CYTATÓW

- I. Taushev, Aleksandr. “Vsemu svoeye vremya.” 30 december 2022 [Таушев, Александр. “Всему свое время.” 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/85763-vsemu-svoe-vremja-arhiepiskop-averkij-taushev.html>>.
- II. Fedoseyev, Andrey. “Unichtozheniye morali i npravstvennosti v Rossii.” 30 december 2022 [Федосеев, Андрей. “Уничтожение морали и нравственности в России.” 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/32903-unichtozhenie-morali-i-npravstvennosti-v-rossii.html>>.
- III. Vereshchagin, Oleg. “Vospitaniye voina.” 30 december 2022 [Верецагин, Олег. “Воспитание воина.” 30.12.2022] <<https://3rm.info/main/12530-vospitanie-voina-oleg-vereshhagin.html>>.
- IV. Vorob'evskij, Yuriy. “Chetvertogo akta ne budet.” 30 december 2022 [Воробьевский, Юрий. “Четвертого акта не будет.” 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/57239-yu-vorobevskiy-chetvertogo-akta-ne-budet.html>>.
- V. Zharkova, Tat'yana. “O dukhovnoy kome. Zаметki vracha.” 30 december 2022 [Жаркова, Татьяна. “О духовной коме. Заметки врача.” 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/47573-o-duhovnoy-kome-zametki-vracha.html>>.
- VI. Filimonov, Valeriy. “O massovom besnovanii v sovremennom mire. Tekhnologii rastleniya dush.” 30 december 2022 [Филимонов, Валерий. “О массовом бесновании в современном мире. Технологии растления душ.” 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/63932-o-massovom-besnovanii-v-sovremennom-mire-tehnologii-rastleniya-dush.html>>.
- VII. Shishkin, Dmitriy. “Za kazhduyu pyad' sem'i!” 30 december 2022 [Шишкин, Дмитрий. “За каждую пядь семьи!” 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/11528-za-kazhduyu-pyad-semi-svyashhennik-dimitrij.html>>.

- VIII. "Bolezn' progressiruyet... Pandemiya internet-igr okhvatyvayet vse bol'she lyudey." 30 december 2022 ["Болезнь прогрессирует... Пандемия интернет-игр охватывает все больше людей" 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/58309-bolezn-progressiruyet-pandemiya-internet-igr-okhvatyvayet-vse-bol-she-lyudey.html>>.
- IX. Terletskiy, Aleksandr. "Dostoyevskiy protiv yevrosodoma. Segodnya aktual'no, kak nikogda!" 30 december 2022 [Терлецкий, Александр. "Достоевский против евросодома. Сегодня актуально, как никогда!" 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/41300-dostoyevskiy-protiv-evrosodoma-segodnya-aktualno-kak-nikogda.html>>.
- X. Yakhnin, Andrey. "Chelovek bez Boga. Velikaya lozh' nashego vremeni." 30 december 2022 [Яхнин, Андрей. "Человек без бога. Великая ложь нашего времени" 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/28965-velikaya-lozh-nashego-vremeni.html>>.
- XI. Georgitsa, Nadezhda. "O «grazhdanskikh brakakh." 30 december 2022 [Георгица, Надежда. "О «гражданских браках»." 30.12.2022] <<https://mail.3rm.info/publications/9308-o-grazhdanskix-brakax.html>>.
- XII. "Starets Paisiy Svyatogorets o reinkarnatsii i induizme." 30 december 2022 ["Старец Паисий Святгорец о реинкарнации и индуизме." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/59143-starec-paisiy-svyatogorec-o-reinkarnacii-i-induizme.html>>.
- XIII. "Kakoy narod on imel vvidu... Putin: Eto desyatiletiey proydet pod znakom yarkikh pobed." 30 december 2022 ["Какой народ он имел ввиду... Путин: Это десятилетие пройдет под знаком ярких побед." 30.12.2022] <<https://3rm.info/main/70614-kakoy-narod-on-imel-vvidu-putin-eto-desyatiletiey-proydet-pod-znakom-yarkih-pobed.html>>.
- XIV. Dulevich, Anton. "O provedenii bala vo vremya chумы..." 30 december 2022 [Дулевич, Антон. "О проведении бала во время чумы..." 30.12.2022] <<https://3rm.info/main/67302-o-provedenii-bala-vo-vremya-chумы.html>>.
- XV. Medushevskiy, Vyacheslav. "Kak ne stat' rabami informatsionnykh tekhnologiy." 30 december 2022 [Медушевский, Вячеслав. "Как не стать рабами информационных технологий." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/23403-kak-ne-stat-rabami-informacionnyh-tehnologiy-vv-medushevskiy.html>>.
- XVI. Socheykin, Mikhail. "Aborty v Rossii — prodolzheniye tsareubiystva." 30 december 2022 [Сочейкин, Михаил. "Аборты в России — продолжение царевубийства." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/15149-aborty-v-rossii-prodolzhenie-careubijstva-mixail.html>>.
- XVII. Larkina, Olga. "U Rossii yest' 7 let na pokayaniye..." 30 december 2022 [Ларькина, Ольга. "У России есть 7 лет на покаяние..." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/13869-u-rossii-est-7-let-na-pokayanie.html>>.
- XVIII. Shishkin, Dimitriy. "Ostorozhno, svoboda!" 30 december 2022 [Шишкин, Димитрий. "Осторожно, свобода!" 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/43843-ostorozhno-svoboda-svyaschennik-dimitriy-shishkin.html>>.
- XIX. Popovich, Blogoey. "Samyy strashnyy ad — eto chelovek bez Boga." 30 december 2022 [Попович, Благое. "Самый страшный ад — это человек без Бога." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/53238-samyy-strashnyy-ad-eto-chelovek-bez-boga.html>>.

- XX. Popovich, Blagoje. "Izbiyeniye dush." 30 december 2022 [Попович, Благое. "Избиение душ." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/17300-izbienie-dush-prepodobnyj-iustin-popovich.html>>.
- XXI. "Svyatoy tsar' Ioann i yego voyennaya deyatelnost'." 30 december 2022 ["Святой царь Иоанн и его военная деятельность." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/15049-svyatoy-car-ioann-i-ego-voennaya-deyatelnost.html>>.
- XXII. "Realii XXI veka: bolezni' Morgellonov, nanotekh i khimtreyly." 30 december 2022 ["Реалии XXI века: болезнь Моргеллонов, нанотех и химтрэйлы." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/29241-koshmar-xxi-veka-bolezn-morgellonov-nanotekh-i-himtreyly.html>>.
- XXIII. "Kleveta na svyatogo gosudarya — chast' sataninskogo rituala." 30 december 2022 ["Клевета на святого государя — часть сатанинского ритуала." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/63249-kleveta-na-muchenika-chast-sataninskogo-rituala-matilda-kshesinskaya-ritualnaya-kleveta-na-carstvennyh-muchenikov-pod-vidom-istoricheskogo-blokbastera.html>>.
- XXIV. "I eto vsepravoslavnyy sekretariat! Chego zhe yeshche mozhno zhdai' ot etogo Volch'yego sobora?" 30 december 2022 ["И это всеправославный секретариат! Чего же еще можно ждать от этого Волчьего собора?" 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/62207-vsepravoslavnyy-sekretariat.html>>.
- XXV. "Yemu mozhno vse. V Sevastopole na miting v podderzhku Putina signalizirovali." 30 december 2022 ["Ему можно все. В Севастополе на митинг в поддержку Путина сигнализировали." 30.12.2022] <<https://3rm.info/main/70298-emu-mozhno-vse-v-sevastopole-na-miting-v-podderzhku-putina-sgonyayut-shkolnikov.htm>>.
- XXVI. "Okolofutbol'noye skotstvo... Blud, voyna na unichtozheniye i novyy trend v propagande." 30 december 2022 ["Околофутбольное скотство... Блуд, война на уничтожение и новый тренд в пропаганде." 30.12.2022] <<https://3rm.info/main/71902-okolofutbolnoe-skotstvo-blud-voyna-na-unichtozhenie-i-novyy-trend-v-propagande.html>>.
- XXVII. "Virus tsifrovogo slaboumiya." 30 december 2022 ["Вирус цифрового слабоумия." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/58632-virus-cifrovogo-slaboumiya.html>>.
- XXVIII. Troitskiy, Vsevolod. "Ugasheniye istoricheskoy pamyati — orudiye smuty..." 30 december 2022 [Троицкий, Всеволод. "Угашение исторической памяти — орудие смуты..." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/53301-ugashenie-istoricheskoy-pamyati-orudie-smuty.html>>.
- XXIX. "Vse vragi Pravoslaviya budut poverzheny." 30 december 2022 ["Все враги Православия будут повержены." 30.12.2022] <<https://mail.3rm.info/publications/85305-vse-vragi-pravoslavija-budut-poverzheny.html>>.
- XXX. Filimonov, Valeriy. "Pora navodit' poryadok Narusskoy Zemle. No kak? O russkikh bedakh i istinnom patriotizme." [Филимонов, Валерий. "Пора наводить порядок на Русской Земле. Но как? О русских бедах и истинном патриотизме." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/64406-pora-navodit-poryadok-na-russkoy-zemle-no-kak-o-russkikh-bedah-i-istinnom-patriotizme.html>>.
- XXXI. "Obmanchivaya krasota." 30 december 2022 ["Обманчивая красота." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/6586-obmanchivaya-krasota.html>>.
- XXXII. "Shabashdemokratii." 30 december 2022 ["Шабашдемократии." 30.12.2022] <<https://mail.3rm.info/publications/47073-shabash-demokratii.html>>.

METAFORYKA CHOROBY...

- XXXIII. Filimonov, Valeriy. "Tsarstvo Bozhiye i antitsarstvo 'tsifrovyykh yevangelistov'... Dlya tekh, kto khochet znat' pravdu i ne zhelayet vechnoy pogibeli." 30 december 2022 [Филимонов, Валерий." Царство Божие и антицарство 'цифровых евангелистов'... Для тех, кто хочет знать правду и не желает вечной гибели." 30.12.2022] <<https://3rm.info/main/71102-carstvo-bozhie-i-anticarstvo-cifrovyyh-evangelistov-dlya-teh-kto-hochet-znat-pravdu-i-ne-zhelaet-vechnoy-pogibeli.html>>.
- XXXIV. Карпов, Andrey. "O konkursakh krasoty." 30 december 2022 [Карпов, Андрей. "О конкурсах красоты" 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/40488-o-konkursah-krasoty.html>>.
- XXXV. Karelin, Ruslan. "Neuzheli Sodom — nash budushchiy dom? Gomoseksualistami ne rozhdayutsya — imi stanovyatsya." 30 december 2022 [Карелин, Руслан. "Неужели Содом — наш будущий дом? Гомосексуалистами не рождаются — ими становятся." 30.12.2022] <<https://3rm.info/publications/58872-neuzheli-sodom-nash-budushchiy-dom-gomoseksualistami-ne-rozhdayutsya-imi-stanovyatsya-arhimandrit-rafail-karelin.html>>.